

Διαλεκτική και επανάσταση

Προεισαγωγικές σημειώσεις

«Ο διαλεκτικός υλισμός είναι η γενική θεωρία του μαρξιστικού-λενινιστικού κόμματος» (Στάλιν, «Για τον διαλεκτικό και ιστορικό υλισμό», 1938). Εξαιτίας αυτού του κανόνα, η κομμουνιστική διαλεκτική λειτούργησε επί μακρόν ως προφητική ρητορική ή απλουστευτικός και δη φονικός ντετερμινισμός – αναφέρομαι στα φαινόμενα της υποτεθέμενης όξινσης των τάξικών αντιφάσεων σε συνθήκες σοσιαλισμού... Αλλά το γεγονός ότι η λογική που μελετά την ουσία των πραγμάτων μετατράπηκε σε δόγμα δεν θα πρέπει να μας ωθήσει να παραιτηθούμε απ' την αρχική κριτική λειτουργία της. Το γεγονός επίσης ότι η επανάσταση παρήγαγε τόσα τέρατα δεν θα πρέπει να μας κάνει να της γυρίσουμε την πλάτη. Εάν η εξέλιξη της πραγματικότητας υπήρξε ως ένα σημείο ευρέως καθορισμένη σε αυτές τις δύο περιπτώσεις, απ' την άλλη δεν ήταν μοιραία. Κατά συνέπεια, η κριτική εποχή στην οποία ζούμε προσφέρεται αναμφίβολα για την επανασύνδεση της διαλεκτικής και της επανάστασης. Ούτε η μία ούτε η άλλη μπορούν να είναι ωστόσο αυτό που ήταν.

1. Η υλιστική διαλεκτική μάς ωθεί να σκεφτούμε το αναγκαίο και όχι να προβλέψουμε το αναπόφευκτο. Η επανάσταση είναι αναγκαία, τίποτε όμως δεν εξασφαλίζει την έλευσή της. Η ιστορία δεν συνιστά γραμμική ροή αιτιών και αποτελεσμάτων. Αποτελείται από καθορισμούς (απ' τη γενική και συγκεκριμένη κίνηση των ανταγωνισμών και των αντιφάσεων) και από διακλαδώσεις. Η διάλυση της Συντακτικής Συνέλευσης στη Ρωσία τον Γενάρη του 1918 ή η στάση του Μωρίς Τορέζ απέναντι στη «μυστική έκθεση» του 1956 αποτελούν μέρος αυτών των διακλαδώσεων, οι οποίες εξηγούνται ορθολογικά αλλά δεν είναι απολύτως προβλέψιμες. Η πραγματική ιστορία των ανθρώπων συνιστά ταυτοχρόνως αναγκαιότητα και επιλογή. Συνάγονται δύο συνέπειες από αυτή τη διαλεκτική:

– Ότι η μετασχηματιστική δράση στηρίζεται στην αναγνώριση των πραγματικών δυνατοτήτων (των συγκεκριμένων αντιφάσεων) που την καθιστούν δυνατή, αλλά και στην ηθική βούληση που τη νομιμοποιεί. Η επανάσταση βασίζεται λιγότερο σε μια αφηρημένη αναγκαιότητα (τους νόμους της ιστορίας) και περισσότερο στην ύπαρξη μιας ανθρώπινης στόχευσης η οποία θεμελιώνει την αγωνιστική στρατεύση. Ο Μπερνστάιν υποστήριξε ότι ο σκοπός δεν είναι τίποτα και ότι η κίνηση είναι το παν. Δεν ωφελεί σε τίποτα να αντιτείνει κανείς το αντίθετο, ενδεχομένως υπό το παράτολμο πρόσχημα ότι δεν φτιάχνουμε ομελέτα

χωρίς να σπάσουμε αυγά. Η κίνηση δίχως σκοπό είναι εξίσου γελοία με τον σκοπό, όταν δεν υπάρχει διαδικασία που να οδηγεί σε αυτόν. Ως εκ τούτου, το ζητούμενο για όποιον θέλει να δράσει «επαναστατικά» είναι να στοχαστεί ταυτοχρόνως τον σκοπό και τα μέσα, τη στόχευση και το πρόγραμμα, τη μακροχρόνια και τη βραχυχρόνια διάσταση του μετασχηματισμού. Αυτή η συλλογιστική που εστιάζει εκ των προτέρων την προσοχή της στην κίνηση –όχι για να την προβλέψει αλλά για να τη στοχαστεί– συνιστά αυτό που αποκαλούμε σχέδιο. Δεν υπάρχει επαναστατική δράση χωρίς επαναστατικό σχέδιο.

– Ότι η υποκειμενικότητα, στην ιστορία, είναι εξίσου «υλική» με τις ιερές και απαράβιαστες υποδομές. Η συσσωρευμένη εμπειρία συνιστά μια ξεχωριστή συνιστώσα της συνείδησης, στα πλαίσια αυτής της ιστορικής υποκειμενικότητας. Ως εκ τούτου, μια ορθή διαλεκτική θα μας ωθούσε να απορρίψουμε τα παλαιά μεταφορικά σχήματα της «εξωτερικότητας». Υπάρχει βέβαια μια διάσταση εξωτερικότητας της επαναστατικής τοποθέτησης σε σχέση με τις αστικές κοινωνίες, που η λειτουργία τους στοχεύει πρωτίστως στην αναπαραγωγή των δομών τους. Μπορούμε όμως να πούμε ότι η επαναστατική συνείδηση είναι εξωτερική προς την τάξη που θεωρείται επαναστατική; Αυτή η τάξη δεν έχει εσωτερικευθεί, με τους αγώνες της και την επαφή της με τον πολιτισμό, ένα μεγάλο μέρος του στοιχείου εκείνου που καθορίζει την ιστορική και ηθική αναγκαιότητα της επανάστασης; Αλλά αν η μετασχηματιστική συνείδηση δεν είναι εξωτερική προς την τάξη, τότε η λειτουργία του κόμματος δεν είναι ακριβώς αυτή που σκέφτονταν, με διαφορετικό τρόπο αλλά από κοινού, ο Κάουτσκι και ο Λένιν.

2. Σε αντίθεση με ό,τι ισχυρίζονται οι υποστηρικτές του μεθοδολογικού ατομικισμού, η υλιστική διαλεκτική δεν είναι ολισμός. Δεν είναι ρητορική του τύπου «όλα είναι στο όλο και αντιστρόφως». Η διαλεκτική απαιτεί όμως να σκεφτούμε συγκεκριμένα την καθολική διασύνδεση των πραγμάτων. Η κοινωνία δεν είναι μια απλή ιεραρχική ολότητα, αλλά δεν είναι επίσης ένα ασυγκρότητο συνονθύλευμα από ενικές τροχιές. Δεν είναι «ολική» αλλά «σφαιρική», τάξη μες στην αταξία, δομή και κίνηση, μορφή και διαμόρφωση, ρήξη και αναπαραγωγή. Αν η κοινωνία είναι σφαιρική, το ίδιο οφείλει να είναι και η επανάσταση. Οι ταξικές κοινωνίες, που θεμελιώνονται στη μη αναγώγιμη αντίφαση της κοινωνικής παραγωγής και της ιδιωτικής ιδιοποίησης, λειτουργούν αδιαχώριστα στα τέσσερα επίπεδα της εκμετάλλευσης, της καταπίεσης, της κυριαρχίας και της αλλοτρίωσης. Τα τέσσερα αυτά επίπεδα συνδέονται το ένα με το άλλο: καμία μορφή, ακόμη και η πιο γενική (επί παραδείγματι το κράτος) δεν μπορεί να συμπυκνώσει όλα τα γνωρίσματα του σφαιρικού. Μια μετασχηματιστική δράση η οποία θα ξεχνούσε, στο όνομα του πρωτείου της πάλης κατά της εκμετάλλευσης, τα άλλα τρία επίπεδα στα οποία εγγράφεται η απάνθρωπη διάσταση της ανθρωπότητας θα ήταν καταδικασμένη να αποτύχει. Η κατάργηση της ιδιωτικής ιδιοκτησίας του κεφαλαίου και η υποτίμηση των διαρκών αποτελεσμάτων της κυριαρχίας και της αλλοτρίωσης που προσιδιάζουν στις εμπορικές κοινωνίες δεν οδηγεί στον κομμουνισμό, αλλά... στον καπιταλισμό και μάλιστα σε μια από τις αγριότερες μορφές του. Ως προς αυτό ο φεμινισμός και τα κινήματα κατά των δυσμενών διακρίσεων δεν έχουν λιγότερο στρατηγικό χαρακτήρα από το παραδοσιακό εργατικό κίνημα. Η πάλη κατά των δυσμενών διακρίσεων δεν είναι λιγότερο θεμιτή από τον αγώνα κατά της εκμετάλλευσης των μισθωτών.

3. Η διαλεκτική αντίληψη μας υποχρεώνει να στοχαστούμε το καθολικό και το ενικό

στα πλαίσια της συγκεκριμένης τους ενότητας. Το καθολικό έγινε περισσότερο συγκεκριμένο, ως επακόλουθο της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης. Η ιδέα του κομμουνισμού σε μια μόνο χώρα είναι επομένως πιο απαιτητή από ποτέ. Αλλά απ' τη στιγμή που το καθολικό είναι καθαυτό ένα συγκεκριμένο αντιζείμενο (έναν μόνο κόσμο), η λογική της μοντελοποίησης, που μετατρέπει ένα επιμέρους στοιχείο σε εφικτή μορφή για τα άλλα στοιχεία, είναι απολύτως παρωχημένη. Η παγκοσμιοποίηση κατέστρεψε τη μοντελοποίηση: τόσο το καλύτερο.

Πρέπει να προσθέσουμε ότι η ανάδυση ενός συγκεκριμένου καθολικού στοιχείου συνδέεται από μια εξίσου συγκεκριμένη εξατομίκευση. Η επανάσταση (η πλέον ολοκληρωμένη συλλογική δράση!) δεν έχει επομένως νόημα και σημασία παρά αν γίνει ατομική. Αυτό σημαίνει ότι προσχωρούμε στον αστικό ατομικισμό; Όχι: προέχει απλούστατα να μάθουμε ποια μορφή ατόμου θα κυριαρχήσει στη κοινωνική σκηνή: το άτομο-μονάδα του κεφαλαίου, που ανταγωνίζεται τ' άλλα άτομα στη σκηνή της αγοράς, ή το αυτόνομο αλλά και αλληλέγγυο άτομο της κοινωνίας των συνεταιρισμένων παραγωγών. Αλλά αυτή η αλλαγή παραδείγματος έχει πολιτικές συνέπειες:

– Δεν αρνείται τη συλλογική διάσταση της δράσης αλλά μας υποχρεώνει να σκεφτούμε εκ νέου τη σχέση του συλλογικού και του ατομικού. Αν η φιλελεύθερη εξίσωση του ατομικισμού αποτελεί θανάσιμο αδιέξοδο, η εξισωτική συλλογικότητα των παλαιών κοινοτήτων, όπου το άτομο υποτάσσεται αναγκαστικά και ολοκληρωτικά στην οργάνωση της ομάδας, είναι παρωχημένη. Η απαίτηση της ατομικής αυτονομίας και της ατομικής ευθύνης αποκτά πρωταρχική σημασία. Όχι η συλλογικότητα ενάντια στο άτομο ή το άτομο ενάντια στη συλλογικότητα, αλλά η συλλογικότητα «και» το άτομο, το κοινωνικοποιημένο άτομο «και» η εξατομικευμένη συλλογικότητα. Η συλλογικότητα που βασική της λειτουργία είναι να δημιουργεί τους όρους για την πλήρη αυτονομία (την αυτονομία, και όχι τον διαχωρισμό) του κάθε μέλους της.

– Η αυτοχειραφέτηση των ατόμων καθίσταται επομένως ένα και το αυτό με τη διαδικασία της επανάστασης. Περισσότερο από κάθε άλλη φορά, η κατάργηση της αλλοτριώσης δεν μπορεί να θεωρείται ως λογική συνέπεια του τέλους της εκμετάλλευσης: σινιστά περισσότερο την πραγματική της προϋπόθεση. Σκοπός της επαναστατικής δράσης δεν είναι αρχικά η συσώρευση των δυνάμεων που προετοιμάζουν τη συλλογική απελευθέρωση, αλλά η δημιουργία, εδώ και τώρα, των συγκεκριμένων όρων που απαιτούνται για την αυτοχειραφέτηση των ατόμων. Περνάμε επομένως απ' την απελευθέρωση στη χειραφέτηση; Οτιδήποτε ξεφεύγει απ' τον απαιτητικό δρόμο της πάλης κατά της αλλοτριώσης δεν συνεπάγεται μια ιστορική επιτάχυνση. Όπως ακριβώς συνέβη με τη διαδικασία αντιπροσωπευσης, μέσω του κόμματος ή του κράτους. Αλλά αυτό σημαίνει ότι μετασχηματίζεται η ίδια η μορφή της επανάστασης...

4. Η διαλεκτική δεν ανάγεται στην ικανότητα αναγνώρισης των ανταγωνισμών. Αλλά ο ταξικός ανταγωνισμός είναι θεμελιώδης αν θέλουμε να αναλύσουμε τις αστικές κοινωνίες και να στοχαστούμε την οποιαδήποτε επανάσταση. Αυτός ο ανταγωνισμός διαιρεί, *de facto*, το ιστορικό κίνημα που τάσσεται υπέρ της δικαιοσύνης σε δύο *κατειθίνσεις, τάσεις ή πολικότητες* (ας χρησιμοποιήσει ο καθένας όποιον όρο επιθυμεί): αυτήν που θεωρεί ότι ο καπιταλισμός ως σύστημα είναι αξεπέραστος, και γι' αυτό επιδιώκει περισσότερη δικαιο-

σίνη μέσω της προσαρμογής της στα περιθώρια που αφήνουν οι καταναγκασμοί του εν λόγω συστήματος. Αυτήν που θεωρεί ότι δεν υπάρχει συνεχής δικαιοσύνη χωρίς να απαλλαγούμε απ' το σύστημα, δεδομένου ότι ο καπιταλισμός φέρει την αδικία όπως ακριβώς τα σύννεφα φέρουν την καταιγίδα. Οι δύο κατευθύνσεις εκφράζουν με τον δικό τους τρόπο τις δύο όψεις του συστήματος: την τάση της αναπαγωγής του και την τάση της ανταγωνιστικής προς αυτό αντίφασης. Αλλά εάν η διαλεκτική θεμελιώνει εν προκειμένω την ιστορική δυαδικότητα της «μεταρρυθμιστικής» και της «επαναστατικής» διάστασης (δεν λέω της μεταρρύθμισης και της επανάστασης), αυτό δεν σημαίνει ωστόσο, όπως έλεγε ο Στάλιν, ότι η διαλεκτική είναι ο νόμος της απότομης αλλαγής.

Η επανάσταση είναι πέρασμα απ' την ποσότητα στην ποιότητα, απ' τις σταδιακές και ανεπαίσθητες αλλαγές στα πλαίσια μιας δομής στην αναδιοργάνωσή τους σε μια νέα δομή. Αντιτίθεται ως προς αυτό σε μια λογική διαβάθμισης, στην οποία βασίζονται πρακτικά όλες οι προτεινόμενες «αναθεωρήσεις» του Μαξ απ' την εποχή του Μπερνστάιν και μετά. Αλλά αν η επανάσταση είναι «στιγμιαία», δεν είναι «αιφνίδια»: υπάρχει προφανώς μια στιγμή περάσματος απ' την μια κατάσταση στην άλλη, χωρίς αυτή η στιγμή να είναι κατ' ανάγκην «αιφνίδια». Οριακά, το αιφνίδιο μπορεί να αντιτίθεται στο στιγμιαίο. Με αυτήν την έννοια η επικέντρωση στο κράτος είναι μια παγίδα. Αφορά ταυτοχρόνως κάτι προφανές (αφού το κράτος είναι συμπυκνωμένη μορφή των αντιφάσεων και εργαλείο κοινωνικής δράσης) αλλά είναι και αδιέξοδη: είναι μεγάλη η πρόκληση να θεωρήσουμε ότι το κράτος είναι ο κατεξοχήν παράγοντας κοινωνικού μετασχηματισμού, ο μεγάλος ρυθμιστής που εναντιώνεται στον άλλο ρυθμιστή, δηλαδή την «ελεύθερη» αγορά. Απέναντι σε αυτήν τη σφαιρική υποκατάσταση (κράτος versus αγορά), η αναφορά στα σοβιέτ δεν προσφέρει τίποτα: το σοβιέτ, που θεωρητικά αποτελεί βάση μιας νέας εξουσίας, μετατρέπεται πολύ γρήγορα σε απλή αντιεξουσία. Στο τέλος εξαφανίζεται, εκτός αν διατηρηθεί εν είδει καθησυχαστικού τοτέμ. Η επικέντρωση «στην» κατάκτηση της κρατικής εξουσίας (επιμένω στον ενικό) έχει ως αναγκαίο επακόλουθο να ξεχνάμε μια από τις «θεμελιώδεις» μαρξικές σταθερές: τη διπλή κριτική της αγοράς και του κράτους, του φιλελευθερισμού και του κρατισμού. Μπορεί βέβαια να καταλήξει στη θεωρητική εξαφάνιση των βάσεων της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης, αλλά δεν μπορεί να καταργήσει τις βάσεις της κυριαρχίας και δεν θέτει τέλος στην αλλοτρίωση.

Η επανάσταση είναι αναγκαία. Αντιστρέφεται η σχέση «ενώπιος-ενωπίω» του ρεαλιστικού και του μη ρεαλιστικού. Το μη ρεαλιστικό βρίσκεται σήμερα στην πλευρά αυτού που αναπαράγει επ' άπειρον τις καταστροφικές λογικές του ελεύθερου και αναλλοίωτου ανταγωνισμού. Το ρεαλιστικό βρίσκεται αντίθετως στην πλευρά της αναζήτησης άλλων οικονομικοκοινωνικών λογικών. Αυτό δεν σημαίνει όμως ότι τα κλασικά ιστορικά σχήματα της επανάστασης είναι απολύτως κατάλληλα. Η σύγχρονη επανάσταση οφείλει να απαλλαγεί απ' τα μεταφορικά σχήματα του «αιφνιδίου» χαρακτήρα, χωρίς να αγνοεί τις απαιτήσεις του «στιγμιαίου» χαρακτήρα (υπάρχουν στιγμές ή «σημεία» όπου η ποσοτική συσσώρευση επιφέρει έναν ποιοτικό μετασχηματισμό), και να αντιλαμβάνεται τον εαυτό της πρώτα και κύρια ως συνεχή διαδικασία δράσης και μετασχηματισμού...

Ως προς αυτά, υιοθετώ για μια ακόμη φορά τις παρατηρήσεις του Λυσιέν Σεβ, ο οποίος εξηγεί εδώ και καιρό ότι ο Μαξ χρησιμοποίησε ακριβώς τον όρο «υπέρβαση» (Aufbe-

hung) για να περιγράψει την κίνηση μέσω της οποίας η κοινωνία μπορεί να περάσει από μια οικονομική και κοινωνική λογική σε μια άλλη. Με αυτήν την έννοια η υπέρβαση εναντιώνεται πλήρως στη διόρθωση του καπιταλισμού: στο τέλος της υπέρβασης βρίσκεται η εξαφάνιση του καπιταλισμού και το ξεδιπλωμα ενάλλακτικών μορφών οικονομικής και κοινωνικής ρύθμισης, γύρω από έναν στόχο που δεν παρατέμπει στη συσσώρευση νομισματικών συμβόλων ή εμπορευμάτων, αλλά στην ανάπτυξη των ικανοτήτων του κάθε ατόμου. Ωστόσο, η υπέρβαση δεν ταυτίζεται με την κλασική κατάργηση, η οποία επικαλείται πολύ ανοιχτά –προσφεύγοντας στην ιστορία– την απότομη και εκ των άνω αλλαγή, που είναι αμείλικτα καταδικασμένη στην παντοδυναμία του κράτους. Η υπέρβαση εμπειριάζει επίσης, ως μια συστατική διάσταση του ορισμού της, τη διαδικασία μέσω της οποίας οικοδομούνται τόσο η πρακτική εναλλακτική δυνατότητα προς τον καπιταλισμό όσο και οι μέθοδοι που υποστηρίζουν μια τέτοια διαδικασία. Η «υπέρβαση» εμπειριάζει ταυτόχρονα τον σκοπό ή τη στόχευση (το πέραν του καπιταλισμού) και την πραγματική κίνηση που οδηγεί εκεί (ένα συνεχές κίνημα από αγώνες «κατά», και από διαδικασίες οικοδόμησης «υπέρ»). Δεν διαχωρίζει τους δύο όρους, ούτε κατά προσέγγιση ούτε για λόγους μεθοδολογικής ευκολίας: μας απαγορεύει να τους ατομονώσουμε ή να σκεφτούμε τον έναν χωρίς τον άλλον.

Δεν θα χρησιμεύσει σε τίποτα να διακηρύξουμε, εν είδει συγκεκριμένου απόλυτου, την αναγκαιότητα «της» ρήξης. Πρέπει μάλλον, εξαρχής, να εστιάσουμε τη σκέψη μας και τις πράξεις μας στη διαδικασία «των» ρήξεων. Εάν ο «αφηνίδιος χαρακτήρας» δεν συνιστά πλέον κριτήριο της επανάστασης, και εάν παρ' όλα αυτά δεν υποστηρίζουμε μια λογική διαβάθμισης, η ουσία μετατοπίζεται τότε στη συνοχή που πρέπει να έχει η μετασχηματιστική δράση επαναστατικής κατεύθυνσης. Για να επέλθει η ποιοτική αλλαγή και επομένως η επανάσταση, αυτό που προέχει είναι να εγγλείσουμε τις μεταρρυθμίσεις σε μία συνεκτική θεώρηση για τη χρήση τους, στον χώρο (στα πεδία που σχετίζονται με τους μετασχηματισμούς: το οικονομικό, το κοινωνικό, το πολιτικό, το πολιτισμικό, και ταυτόχρονα στις δομές και τα δικαιώματα) και στον χρόνο (στην αναγκαία συνύφανση του βραχυχρόνιου, του μεσοχρόνιου και του μακροχρόνιου, του κομμουνισμού και της δράσης στο παρόν).

Το ουσιαδές στη μετασχηματιστική δράση είναι να συνδυάζεται η πάλη κατά των αποτελεσμάτων της κυριαρχίας του κεφαλαίου με την παραγωγή του εναλλακτικού σχεδίου. Το κρίσιμο είναι η παραγωγή αυτού του σχεδίου να αποτελεί συγκεκριμένο έργο όλων εκείνων, γυναικών και ανδρών, που εμπλέκονται στη διαδικασία του μετασχηματισμού.

5. Η διαλεκτική, τέλος, δεν αφήνει ανεπηρέαστο το κόμμα. Το κομμουνιστικό κόμμα είναι εξίσου αναγκαίο με την επανάσταση. Αλλά ούτε οι λειτουργίες ούτε οι μορφές του μπορούν να παραμείνουν ως έχουν. Το κόμμα που κομίζει απ' έξω την επαναστατική συνειδηση στην τάξη και καθοδηγεί τον λαό προς την κατάληψη της κρατικής εξουσίας δεν είναι ίδιο με το κόμμα που επιδιώκει να δημιουργήσει, να γαλουχήσει, και να αποχρυστάλλώσει τη διαδικασία αυτοχειραφέτησης των εργαζομένων-πολιτών. Με το πέρασμα από την ετερονομία στην αυτονομία, η σύγχρονη επανάσταση δεν αρνείται την αναγκαιότητα του κόμματος, αλλά μετατοπίζει την ουσία του.

Διαλεκτική, για μια ακόμη φορά... Η κοινή λογική τείνει να αντιπαραβάλλει δύο ισχυρισμούς: δεν υπάρχει επανάσταση χωρίς επαναστατικό κόμμα αφενός, και η μορφή-κόμμα

είναι ξεπερασμένη αφετέρου. Στην πραγματικότητα, οι δύο ισχυρισμοί είναι *ταυτοχρόνως* αληθείς. Το «εξειδικευμένο» πολιτικό κόμμα παραμένει μια αναγκαία μεσολάβηση για την πραγματική διαδικασία της πολιτικοποίησης: κάθε σύγχρονη πρακτική πολιτικοποίησης των «κινήματων» προσκρούει πρακτικά σε αυτή τη διαπίστωση. Αλλά τα πολιτικά κόμματα οικοδομήθηκαν ιστορικά, στο πέρασμα από τον 19ο στον 20ό αιώνα, με βάση το κάθετο και ιεραρχικό μοντέλο του κράτους. Ως προς αυτό υπάρχει ασφαλώς στη «μορφή-κόμμα» μια διάσταση που αναπαράγει την ετερονομία και όχι την αυτονομία. Εάν τα πολιτικά κόμματα θέλουν να είναι χρήσιμα (ξεπερνώντας την κρίση της αγωνιστικής στράτευσης), οφείλουν να απαλλαγούν από ένα πράγμα, στα πλαίσια της ιστορικής τους μορφής, που αντιβαίνει σήμερα στον προορισμό τους. Αυτό το «πράγμα» είναι ακριβώς η μορφή τους, ή, ακριβέστερα, η ιστορική λογική με την οποία σχηματίστηκαν. Στη σύγχρονη αντίληψη για το «κομμουνιστικό κόμμα» πρέπει κατά συνέπεια να ενυπάρχει τόσο ουσιώδης συνέχεια (με τη συγκρότηση μιας επαναστατικής δράσης σε κόμμα) όσο και μορφική ρήξη (ρήξη με την παράδοση της εξωτερικότητας και της συγκέντρωσης, που είχε ως πλέον συνεκτική και καρποφόρα μορφή τον μπολσεβικισμό). Η επαναστατική δράση, όπως ακριβώς η κοινωνία, αποτελεί κίνηση: αυτό που ήταν κάποτε καρποφόρο γίνεται εμπόδιο. Χρειάζεται επομένως «κομμουνιστικό κόμμα», αλλά με διαφορετικό τρόπο.

Συνολικά, οι κατηγορίες της διαλεκτικής λειτουργούν: αντίφαση, ανταγωνισμός των αντιθέτων, ανάπτυξη, ενότητα και δυαδικότητα, ταυτότητα και διαφορά, ποσότητα και ποιότητα, ανατροπή, άρνηση της άρνησης... Οφείλουμε να τις επεξεργαστούμε εκ νέου, εννοιολογικά και πρακτικά. Το ζεύγος του αναγκαίου και του δυνατού μετατοπίζεται (βλ. το δημοψήφισμα της 29ης Μαΐου για το ευρωσύνταγμα), όπως ακριβώς το ζεύγος του ρεαλιστικού και του μη ρεαλιστικού, του καθολικού και του ενικού, της μεταρρύθμισης και της επανάστασης. Οι συγκεκριμένες κατηγορίες δεν εξαφανίζονται: μετατοπίζονται. Το διακύβευμα της επανάστασης ενυπάρχει σε αυτήν τη μετατόπιση.

Μετάφραση: Γάσος Μπέτζελος